

KİTAP DEĞERLENDİRME

TRABZON KENT MİRASI/YER-YAPI-HAFIZA, Editörler: Ömer İskender Tuluk, Halil İbrahim Düzenli, Klasik Yayınları, İstanbul, 2010, 517 s.

Osmanlı'da, devletin kontrolü altındaki coğrafyaya gösterdiği ilgi bakımından, başkent ile taşra arasındaki hiyerarşik düzen bilinen bir gerçekliktir. "Gözden uzak, gönülden irak" misali başkentten uzaklaştıkça devletin lütfettiği her türlü hizmetin giderek azaldığı, kimi durumlarda sembolik bir hal aldığı görülmektedir. Durum böyle olunca, ekonomik, sosyal, sanatsal ve bilimsel her konuda genellikle başı çeken, Osmanlı için düşünüldüğünde İstanbul olmuştur. Bu, taşradan bakıldığında "kısır" bir döngüyü de beraberinde getirmiştir: Başkent ilgi görmüş, başkent yatırım almış, başkent gelişmiş, üretmiş, ilgi odağı olmuş, araştırılmış ve yazılmıştır. Bu durum kuşkusuz genelde tarih yazımı, daha özeldede mimarlık tarihi yazımı konusunda da benzer şekilde gelişmiştir. Cumhuriyetle birlikte bu tek merkez alışkanlığı bir nebze aşılmış olsa da ne yazık ki yakın zamana kadar etkisi süregelmiştir.

Burada, Osmanlı yönetiminin ilgisini barındırma açısından büyük avantajlar taşımasına rağmen yinede merkeze uzak olan bir şehrin, "Trabzon"un mimarlık tarihini bilimsel bir yöntemle tabiri caizse "yazan" *Trabzon Kent Mirası/Yer-Yapı-Hafıza* kitabı tanıtılacaktır. Editörlüğünü Ömer İskender Tuluk ve Halil İbrahim Düzenli'nin yaptığı, Klasik yayınlardan çıkmış olan kitap, Trabzon şehrinin biriktirdiği kentsel mirası, geçirdiği tarihsel gelişimi, öne çıkan kimi yapı ve mekanları mimari ve kentsel mekan bağlamında ortaya koymakta, değerlendirmektedir.

Kitap, "*Yitik Mirasın İzinde*", "*Belgeler Işığında*", "*Yorum Denemeleri*", "*Öncü Modern Trabzon Tanıklıkları*" ve "*Bibliyografik Katkılar*" olmak üzere beş ana bölümden oluşmaktadır. İçeriği oluşturan metinlerin bazıları daha önce çeşitli dergilerde makale olarak yayınlanmış, bazıları bildiri olarak sunulmuş, bazıları ise ilk defa bu kitapta yer almaktadır. Kitap kaleme alınırken ve beş ana bölüm oluşturulurken her bölümün genel çerçevede anlatmak istediği ve içerdiği metinlerin bir araya geliş nedenleri, okuyucunun kitabı takip etmesine yardımcı olacak şekilde ön metinde anlatılmaktadır. Buna göre, "*Evveleminde elde kalan ve kalmayan mirasın ne olup ne olmadığını ortaya koymak hedeflenirken, öte yandan yıllarca üst üste birikmiş ve tekrarlanıp katılmış olan yanlışlara işaret ederek bir zemin temizliğine de niyetlenen I. Bölümün başlığının, 'Yitik Mirasın İzinden' gitmenin duygusallığını da barındırması istenmiştir. II. Bölümde daha özel konulara değinilerek 'Belgelerin Işığında', yolu biraz daha aydınlatma gayretinde bulunulmuştur. Bu aydınlığı daim kılabilmek için III. Bölümde yüzyıllardır akıp gelen bilgileri yakın dönemli paradigmlar aracılığıyla sorgulamak ve açmak gerekmiş; 'Yorum Denemelerinde' bulunulmuştur. Her dönemin kendi tabiatı ve yorumu olduğunu daha da vurgulayabilmek için en az*

50 yıl öncesine gitmek manidar gözükmüş; IV. Bölümde ‘Öncü Modern Trabzon Tanıklıklarına’ yer verilmiştir. V. Bölümde ise sonraki çalışmalara ilham vermek, eklenen silsileyi orta yere çıkarmak için ‘Bibliyografik Katkılara’ ihtiyaç duyulmuştur.’

I. Bölümün ilk makalesi olan “Osmanlı Dönemi Trabzon’unda Mimari Yapı Kültürü”nde yazar Ömer İskender Tuluk, Trabzon Şehrinin genel fiziki yapısına ilişkin tarihi arka planla birlikte kapsamlı bir analiz yapılmaktadır. Fetih sonrası değişim süreci değerlendirilmekte ve merkez-taşra ikileminde, İstanbul ile olan benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaktadır. Bu bölümdeki ikinci makale Ömer İskender Tuluk ve Halil İbrahim Düzenli’nin “Yitik Mirasın İzinde: Trabzon’da Osmanlı Cami ve Mescitleri (1461-1583)”dir. Makalede, 1461 ile 1583 yılları arasında Trabzon’da inşa edilmiş bütün cami ve mescitleri “Kilise ya da şapelden çevrilmiş olanlar”, “Halen ayakta olanlar”, “Yerinde bir başka cami bulunanlar”, “Yıkılmış ancak bulunduğu arsa veya mahalle bilinenler” ve “Yalnızca ismi bilinenler” olmak üzere beş alt başlıkta sınıflandırılarak detaylı tespitleri yapılmıştır. Bu bölümde yere alan bir diğer makale, yine Tuluk ve Düzenli’nin Evrim Düzenli ile birlikte kaleme aldıkları “Osmanlı’da Fetih Sonrası Dinsel Mekanı Camileştirme Anlayışı: Trabzon Örneği (1461-1665)”dir. Yazıda fetih sonrası Trabzon’da demografik yapıya paralel olarak camiye dönüştürülen kilise ve şapeller incelenmekte, bu yolla Osmanlı’nın kiliseleri camileştirme anlayışı irdelenmektedir.

II. Bölümün ilk makalesi “İmaret-i Hatuniye’den Atapark’a: Trabzon’da Kamusal Alan Dönüşümüne Erken Bir Tanıklık” olmuştur. Yazar Ömer İskender Tuluk bir Osmanlı Mezarlığı olan İmaret Mezarlığı’nın, Cumhuriyetle birlikte kamusal alana (Atapark) dönüştürülmesini irdelenmektedir. II. Bölümün ikinci makalesi yine Tuluk tarafından kaleme alınan “Trabzon İskender Paşa Cami: Fiziksel Gelişim Süreci Üzerine Tarihsel Bir Değerlendirme”dir. Makalede kentin önemli camilerinden biri olan İskender Paşa Camii’nin, tarihsel süreç içerisinde, değişen ihtiyaç durumlarına göre geçirdiği gelişim süreci ortaya konulmaktadır. Yazar bu süreci, anıtsal bir yapıya müdahale anlamında, günümüz “modern koruma” mantığından farkını ortaya koymak açısından önemli bulduğunu belirtmektedir. Bölümdeki diğer makaleler olan Kenan İnan’ın “Bedestenlerin Türk Ticari Mimarisindeki Yeri ve Trabzon Bedesteni” ile Tuluk ve Fulya Üstün ikilisinin “Trabzon Bedesteni: Türk Bedesten Mimarisindeki Yeri ve Sorunlarına İlişkin Bir Değerlendirme”si Trabzon bedesteni üzerine derinlemesine bir inceleme sunmakta ve farklı bakış açılarıyla tarih ve mimarlık tarihi disiplinlerinin birbirini tamamlayan yönlerine işaret etmektedir.

III. Bölüm “Osmanlı Mimarlığını Trabzon’dan Okumak: Gülbahar Hatun ve İskender Paşa Camileri Karşılaştırması” ile başlamaktadır. Yazar Halil İbrahim Düzenli, makalesinde, adı geçen cami örneklerinden hareketle Osmanlı’da merkezi mimarlık pratiğiyle çevre mimarlık pratiğini kıyaslama imkanı sunmaktadır. Bölümün ikinci makalesi “Araklı’nın Çok Kubbeli

Camileri Üzerine Birkaç Not”tur. Makalede, yazarlar Tuluk ve Serap Durmuş, Trabzon’un Araklı ilçesinden benzer kubbe özellikleri gösteren üç kırsal cami örneğinden hareketle bir tipoloji değerlendirmesine gitmişlerdir. III. Bölümün üçüncü makalesi Turan Açık’ın kaleme aldığı “Bir Yeniden İnşa Denemesi: 18. Yüzyılın Ortalarında Trabzon Evleri Hakkında Bazı Tespitler”dir. Yazar makalesinde, Osmanlı mahkeme kayıtları olan şer’iye sicillerini kaynak olarak kullanarak Trabzon’da konutun 18.yy.daki mimari biçimine ilişkin çıkarımlar yapmayı hedeflemiştir. Bölümdeki bir diğer makale “Arşiv Belgelerine Göre Trabzon’da Üçüncüoğlu Sarayı”dır. Yazar Temel Öztürk makalesinde, Üçüncüoğlu Sarayı örneği üzerinden -Turan Açık’ın makalesinde olduğu gibi- şer’iye sicilleri ve arşiv kayıtlarının mimarlık tarihi çalışmalarında son derece önemli olduğunu belirterek, saraya ilişkin fiziki, mekansal ve tarihsel verilere ulaşmayı hedeflemiştir. Bölümün son makalesi Evrim Düzenli’nin “Cumhuriyet’i Trabzon’da İnşa Etmek: Trabzon Belediye Meclisi Zabıtnamelerinde Meydan, Anıt, Müze ve Sinema Tartışmaları”dır. Düzenli burada, Trabzon kent merkezine ait meydan, müze, anıt ve sinema örneklerinden yola çıkarak, Cumhuriyetle birlikte modernitenin, yazarın tabiriyle merkez-periferi pratikleri arasındaki farklılaşmasını, ve fakat kentin görünür simgelerinin yerel bir bağlamı nasıl ürettiğini ortaya koymayı hedeflemiştir.

IV. Bölüm, Evrim Düzenli’nin “J.H. Lambert Trabzon’da, Yıl 1937: Trabzon’da Şehirleşme Çabaları, Lambert’in Trabzon İmar Planı ve İzah Raporu Üzerine Notlar” ve Halil İbrahim Düzenli’nin “Sedat Çetintaş Trabzon’da, Yıl 1937” değerlendirme yazılarının yanı sıra, Fransız kent planı Lambert’in Trabzon Şehri için hazırladığı imar planı ve izahat raporlarıyla Çetintaş’ın Trabzon’da görev yaptığı dönemde hazırladığı “Trabzon’un San’at Eserleri” listesi gibi önemli kaynak verilerinin sunulduğu bölümdür. Bu bölümde ayrıca Mahmut Akok’un 1951 tarihinde Trabzon’dan beş adet konağın çizim ve görsellerle tespit edildiği öncü bir çalışma olan “Trabzon’un Eski Evleri” de bulunmaktadır.

Kitabın son bölümü olan V. Bölümü, editörlerin de belirttiği üzere, daha ziyade bundan sonra yapılacak çalışmalarda araştırmacılara kaynak olacak niteliktedir. Düzenli ve Tuluk’un hazırladığı “Trabzon Camileri: Bir Envanter Denemesi (1461-2008)”, Ayça Sürül Çavdar ve Hamiyet Özen’in hazırladığı “Trabzon Kent İçi Tescilli Yapı Envanteri ve Dağılımı” ve Halil İbrahim Düzenli’nin hazırladığı “Trabzon Mahalle İsimleri (1486-2008)” çalışmalarıyla dikkate değer ölçüde bir envanter verisi araştırmacıya sunulmuştur. V. Bölüm ayrıca Düzenli’nin kaleme aldığı Trabzon mimarlık araştırmalarına ilişkin zengin bir bibliyografyayı da içeriğinde sunmaktadır.

Trabzon Kent Mirası / Yer-Yapı-Hafıza kitabı, literatüre kazandırdığı yeni bilgilerin yanında, iddia ettiği üzere bir zemin temizliğini de son derece titizlikle başarmış gibi görünmektedir. Böylece kitap içerik bakımından hayli konsantre bir yapıya ulaşmıştır. Kitaba katkı sağlayan bütün yazarların araştırmalarında bilimsellikten uzaklaşmamış olmaları, kitabın değerini bir kat daha artırmıştır.

Sonuç olarak, özgün bir kitap olmanın yanı sıra daha sonra yürütülecek çalışmalarda, araştırmacılara kaynak teşkil etmesi için sunduğu son derece zengin envanter bilgileri ve kente dair daha önce hazırlanmış çeşitli raporlarla birlikte sıkça başvurulacak bir kaynak kitap rolü de üstlenmiştir. Kitabın, Trabzon mimarlık araştırmaları konusunda *ucuna eklelendiği literatürde* dikkat çekici bir yeri olacağı açıktır.

*Servet KELEŞ**

* Arş. Gör., Karadeniz Teknik Üniversitesi, Mimarlık Fakültesi, Mimarlık Bölümü, TRABZON.